

РОЗДІЛ 3 МЕТОДИКА

УДК 378.147:373.3/.5.011.3-051]:[81'42:82-4]
DOI <https://doi.org/10.32782/philspu/2024.6.11>

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ НУШ КУЛЬТУРИ РОБОТИ З ТЕКСТОМ ЕСЕ

Семеног Олена Миколаївна,

доктор педагогічних наук,
професор кафедри української мови і літератури
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
ORCID ID: 0000-0002-8697-8602
Researcher ID: E-2994
Web of Science: E-2994-2018
Scopus: 57207763280

Бережний Назар Олегович,

магістрант освітньо-професійної програми
«Середня освіта. Українська мова і література. Англійська мова»
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
ORCID ID: 0009-0008-8642-191X

У статті окреслено методологічне і змістово-методичне забезпечення підготовки майбутніх учителів української мови і літератури до формування культури роботи в учнів 7-го класу НУШ із текстом есе. На основі аналізу освітніх документів, наукових джерел, дослідної роботи з'ясовано, що поняття «культура роботи з текстом есе учнів НУШ» охоплює такі компоненти: культуру читання, культуру композиційної побудови, мовно-стилістичну культуру. Для написання вільного та формального есе важливі культура читання публіцистичного, художнього, медіатексту, відбір інформації, її аналіз.

Формування культури роботи з текстом есе учнів НУШ окреслено як компетентнісно орієнтований процес, що залежить від індивідуального досвіду, фонових знань, творчого мислення і спрямований на формування мотивації, мовно-мовленевих знань, умінь і навичок. Методологія дослідження передбачає урахування основних положень особистісно орієнтованого, компетентнісного, діяльнісного та комунікативно-жанрового підходів. У контексті формування культури роботи учнів 7-го пілотного класу НУШ із текстом есе окреслено модельну програму (автори – Н. Голуб, О. Горошкіна) та окремі підручники, у яких текстовій діяльності та складанню есе відводять чільне місце, пропонують вдумливе читання й критичне осмислення текстів на культурну тематику; визначення та формулювання проблеми тексту; редагування, доповнення, переформатування тексту.

Проаналізовано деякі аспекти досвіду вчителя пілотного 7-го класу НУШ щодо формування культури роботи учнів із текстом есе і зроблено припущення щодо важливості індивідуального досвіду, емоційного складника, фонових знань, творчого мислення.

З урахуванням дослідної роботи, особистісного та компетентнісного підходів у межах курсу методики навчання української мови розроблено вправи на читання й розуміння тексту, міркування, застосування знань у конкретній ситуації. Зазначено, що дієвими методами та інструментами, які активізують підготовку вчителя до інтеграції есе в навчання української мови, є сервіс Google Arts & Culture.

Ключові слова: мовно-методична підготовка, формування, майбутній учитель української мови і літератури, культура роботи з текстом есе, змістове та методичне забезпечення, навчання української мови у сьомому класі НУШ.

Semenog Olena, Berezhnyi Nazar. Preparation of future teachers for the formation of the culture of working with the text of an essay in the students of NUSh

The article outlines the methodological and content-methodical support for the preparation of future teachers of the Ukrainian language and literature for the formation of a culture of work in students of the 7th grade of NUSh with the text of an essay. Based on the analysis of educational documents, scientific sources, and research work, it was found that the concept of «culture of working with the text of essays of NUSh students» includes the following components: culture of reading, culture of compositional construction, linguistic and stylistic culture. For writing a free and formal essay, the culture of reading journalistic, artistic, media texts, information selection, and its analysis is important.

The formation of the culture of working with the text of the essay of the students of NUSh is outlined as a competence-oriented process that depends on individual experience, background knowledge, creative thinking and is aimed at the formation of motivation, language and speech knowledge, abilities and skills. The research methodology involves taking into account the main provisions of personally oriented, competence, activity and communicative-genre approaches. In the context of the formation of the work culture of students of the 7th pilot class of NUSh with the essay text, a model program is outlined (authors – N. Golub, O. Horoshkina) and separate

textbooks, in which text activity and essay writing are given a prominent place, offer thoughtful reading and critical understanding of texts on cultural topics; definition and formulation of the problem of the text; editing, additions, reformatting of the text.

Some aspects of the experience of the teacher of the pilot 7th grade of NUSh regarding the formation of the culture of students' work with the text of the essay were analyzed, and assumptions were made regarding the importance of individual experience, emotional component, background knowledge, and creative thinking.

Taking into account research work, personal and competence approaches, exercises for reading and understanding the text, reasoning, applying knowledge in a specific situation have been developed within the framework of the Ukrainian language teaching methodology course. It is noted that the Google Arts & Culture service, as well as national projects, are effective methods and tools that activate the teacher's preparation for the integration of essays in the teaching of the Ukrainian language.

Key words: linguistic and methodical preparation, formation, future teacher of Ukrainian language and literature, culture of working with the text of an essay, content and methodical support, teaching Ukrainian language in the seventh grade of NUSh.

Вступ. «Освітні втрати», «навчальні втрати», «навчальні розриви» – у 2023 р. лексеми на позначення прогалин в опануванні учнями навчального матеріалу заповнили освітній простір. Для аналізу навчальних утрат здобувачів освіти й виконання вимог освітніх програм фахівці використовують вимірювальники, з-поміж яких – міжнародне дослідження PISA (Programme for International Student Assessment) від Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) [1]. У 2022 р. взяли участь у міжнародному дослідженні PISA-2022 лише учні з відносно безпечних територій України.

За оцінками експертів [2; 3], тестові завдання PISA на загальне розуміння смислу тексту-опису або розповіді фрагментів тексту учасники загалом виконали. Складніше було підліткам зрозуміти й чітко сформулювати основну думку тексту, розрізнити факти і судження, порівнювати різні підходи до проблеми, використовуючи фонови знання, аналіз декількох джерел і власний досвід, робити висновки. Національне моніторингове дослідження якості освіти, проведене у 2023 р. серед учнів 6-х пілотних класів міських ЗЗСО [4], теж підтвердило: для респондентів доволі складними виявилися завдання на розуміння тексту, застосування знань у конкретній життєвій ситуації.

Означені результати спонукають педагогів до пошуку дієвих методів та інструментів мотивувати здобувачів освіти працювати з текстом, зокрема складати текст есе. У вищій школі такі реалії підтверджують важливість тем культури роботи з текстом есе в навчальних дисциплінах «Лінгводидактика в середній школі» та «Методика навчання української мови в ЗЗСО», а також проведення дослідної роботи бакалаврів та магістрантів – майбутніх учителів у пілотних класах НУШ.

У 2023–2024 н. р. НУШ апробується в 7-х пілотних (експериментальних) класах закладів загальної середньої освіти різних регіонів України за модельними програмами для 7–9-х класів колективів Н. Голуб та О. Горошкіної [5] або О. Заболотного, В. Заболотного та ін. [6]. До переліку закладів освіти, у яких здійснюється пілотування української мови НУШ за модельною програмою Н. Голуб та О. Горошкіної, включена Шосткинська гімназія Шосткинської міської ради Сумської області. Заклад співпрацює з кафедрою української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, бакалаврами і магістрантами – майбутніми вчителями української

мови і літератури з питань реалізації пілотного проекту в НУШ, що й зумовило вибір теми дослідження.

Актуальність дослідження підтверджується основними положеннями Стратегії розвитку читання на період до 2032 р. (2023), Державного стандарту базової середньої освіти (2020). Есе як жанр літературної творчості досліджують В. Лесин, І. Михайлин та ін., лінгводидактичні засади есе, питання методики написання есе – О. Глазова, Н. Голуб, Н. Грона, Т. Груба, Н. Дика, М. Пентилюк та ін.

Зміст, форми і прийоми навчання української мови учнів, у т. ч. 7-го класу НУШ, характеризують Н. Голуб, О. Горошкіна, А. Попович та ін. У попередніх публікаціях автори статті аналізують змістово-методичне забезпечення підготовки майбутніх учителів до роботи в НУШ: реалізації компетентнісного підходу [7], формування читацької грамотності [8], культури роботи учнів з Інтернет-текстом [9].

Матеріали та методи. У межах статті ставимо за мету окреслити методологічне і змістово-методичне забезпечення підготовки майбутніх учителів української мови і літератури до формування в учнів 7-го класу НУШ культури роботи з текстом есе. Для досягнення мети спроектовано завдання: з урахуванням освітніх документів, наукових джерел окреслити сутність понять «культура роботи з текстом есе учнів НУШ», «формування культури роботи з текстом есе»; проаналізувати досвід учителя пілотного 7-го класу Шосткинської гімназії Шосткинської міської ради Сумської області й з урахуванням дослідної роботи в гімназії та наукових підходів у межах навчальних дисциплін «Лінгводидактика в середній школі» та «Методика навчання української мови в ЗЗСО» розробити завдання, спрямовані на формування культури роботи з текстом есе в учнів.

Методологія дослідження передбачає урахування основних положень особистісно орієнтованого, компетентнісного, діяльнісного та комунікативно-жанрового підходів, використання загальнологічних методів, зокрема аналізу наукових джерел, нормативних документів, міжнародного дослідження PISA-2022, модельних навчальних програм, підручника з української мови для 7-го класу НУШ; аналізу досвіду вчителя пілотного 7-го класу НУШ, аналізу есе учнів, розроблення вправ і завдань для апробації.

Дослідна робота проводилась у 2023–2024 н. р. у межах методичної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури СумДПУ імені А.С.Мака-

ренка, а також на уроках української мови в 7-му класі в Шосткинській гімназії Шосткинської міської ради Сумської області.

Результати. З урахуванням наукових джерел окреслимо сутність поняття «культура роботи з текстом есе учнів НУШ», яке пропонуємо на заняттях із мовно-методичних дисциплін.

Літературознавці, як показує узагальнення дослідницьких позицій, зупиняються на таких характеристиках есе: довільна форма, не обов'язково вичерпно, але виразно, індивідуально трактується певна подія, явище, проблема чи тема (І. Михайлин [10, с. 123]); невеликий за обсягом прозовий твір, довільна композиція, індивідуальні думки та враження з конкретного питання (Р. Гром'як, Ю. Ковалів, В. Теремко [11, с. 234]).

Лінгводидакти О. Глазова, Н. Грона, Т. Груба з урахуванням літературознавчої концепції зауважують, що есе – це виклад думок щодо життєвої або уявної ситуації, передавання особистісного сприйняття світу; найбільш ефективний метод і прийом рефлексії у процесі розвитку критичного мислення [12–14]. У методичних рекомендаціях щодо навчання української мови у 2023–2024 н. р. есе представлено як самостійну творчу письмову роботу, що вирізняється особистісним характером сприймання проблеми та її осмислення, невелика за обсягом, з вільною композицією, емоційністю викладу [15].

З урахуванням рекомендацій Т. Груби [12], О. Глазової [13], К. Шендеровського [16] окреслимо ознаки есе, відмінні від творів: власний погляд на проблему, особиста оцінка щодо предмета міркування, авторське пояснення (натомість у творі пропонуються часто пояснення інших людей), вільна композиція (твір має визначену структуру). До вільного есе, як зазначають фахівці [12–16], належать тексти обсягом 7–10 речень, вільної форми та стилю викладу, довільної структури. Обов'язковий елемент – власний погляд на проблему. Вільне есе обмежене в часі (5–10 і 10–15 хв), його запропоновано використовувати на етапах цілевизначення, закріплення, рефлексії уроку.

Формальне есе функціонує у таких різновидах: *інформаційне* (есе-розповідь, есе-визначення, есе-опис), яке зосереджується на фактичному викладі даних; *критичне* – містить аналіз творів; *есе-дослідження* (порівняльне, протиставлення, причинно-наслідкове); *аргументативне* (або *аргументоване есе, есе-переконання*), у якому автор погоджується або не погоджується в дискусійному питанні, а також пропонує підтвердження своєї думки. Аргументоване есе пропонують для підготовки до НТМ.

Формальні есе за вимогами методичних рекомендацій [15] мають визначену структуру (тези, аргументи, приклади, оцінювальні судження, висновок); обсяг (120–200 слів); час на виконання відведено від 20 до 45 хв. У вступі обґрунтовується тема, в основній частині – розвиток аргументації з урахуванням інших аргументів; висновки містять узагальнення.

Вивчення порад лінгводидактів [12–16] дає підстави з'ясувати змістове наповнення поняття «культура

роботи з текстом есе учнів НУШ» та його структурні компоненти: культура читання, культура композиційної побудови, мовно-стилістична культура. Припускаємо, що для написання есе важлива культура читання публіцистичного, художнього медіатексту, збирання, відбір інформації, її аналіз. Для висловлення власної думки важливо дотримуватися чіткої композиційної побудови, внутрішньої логіки між складниками, послідовності в розкритті основної думки. Ідеться про культуру композиційної побудови. Важлива мовно-стилістична культура: есе має засвідчити, що автор осмислено використовує поняття, образні засоби, пропонує переконливе аргументування.

Формування культури роботи з текстом есе учнів НУШ розглядаємо в межах методичної підготовки майбутніх учителів як компетентнісно орієнтований процес, що залежить від індивідуального досвіду, фонових знань, творчого мислення і спрямований на формування мотивації, мовно-мовленнєвих знань, умінь і навичок.

Окреслимо методологічне та змістово-методичне забезпечення підготовки майбутніх учителів української мови і літератури до формування культури роботи в учнів 7-го класу НУШ із текстом есе.

Для реалізації такого процесу доцільно враховувати положення особистісно орієнтованого підходу, що знаходить відображення у трьох важливих сферах особистості: «відчуваю», «думаю», «дію», і викладені в численних наукових роботах І. Беха. В одній із наукових студій дослідник слушно наголошує на взаємовідносинах, на потребі педагога «розуміти вихованця, визначити його як особистість й утверджувати технології інтимно-особистісного спілкування, технології поетапного сходження зростаючої особистості до духовних цінностей, соціальну позицію «бути сучасною особистістю» [17].

Наскрізними у дослідній роботі вважаємо положення компетентнісного підходу і розглядаємо поняття «компетентність» як набуті здатності особистості, що, за Н. Голуб [18, с. 145], «проявляються лише в органічній єдності з цінностями людини, тобто за умови глибокого особистісного зацікавлення в певному виді діяльності».

Діяльнісний та комунікативно-жанровий підходи реалізуємо в дослідній роботі з урахуванням праць лінгводидактів [12–16] і спрямовуємо мовленнєву діяльність учнів на увиразнення слухання, читання, говоріння, письма, пізнавальних дій (здійснювати пошук необхідної інформації з різних джерел, систематизувати її різними способами та ін.).

У 2023–2024 н. р. НУШ реалізується у 7-х пілотних (експериментальних) класах за календарно-тематичним плануванням, що укладене за модельними програмами колективів Н. Голуб та О. Горошкіної [31] або колективу під керівництвом О. Заболотного та В. Заболотного [32], та підручниками авторів: 1) О. Авраменко, З. Тищенко; 2) Н. Голуб, О. Горошкіної; 3) А. Ворон, В. Солопенко; 4) О. Заболотного, В. Заболотного; 5) І. Літвінової; 6) А. Онатій, Т. Ткачук; 7) О. Семенов, О. Калинич, Т. Дятленко, М. Білясник, Л. Гапон; 8) І. Юшук, В. Когут, Г. Гуль.

Розглянемо календарно-тематичне планування [33] та підручник [34], укладені за модельною програмою Н. Голуб, О. Горошкіної й апробовані співавтором статті Н. Бережним на уроках української мови в Шосткинській гімназії Шосткинської міської ради Сумської області під керівництвом учителя української мови і літератури М. Білясника.

Вивчення досвіду вчителя та шкільної документації для учнів 7-го класу засвідчує, що впродовж першого семестру М. Білясник пропонує вправи і завдання з написання есе під час вивчення, зокрема, розділу «Морфологія. Орфографія»: учні складають есе про значення родинних традицій із використанням дієслів у різних часових формах; про «Плюси та мінуси використання Інтернету для навчання», «Справедливість у шкільному середовищі» (із використанням дієприслівників); «Значення дружби в житті підлітка», «Що таке відповідальність і як вона виявляється у повсякденному житті» (із використанням прислівників); у другому семестрі – під час опанування розділів «Службові частини мови» (теми для есе «Що таке справжня краса та її різновиди», «Життя в сучасному місті та селі: відмінності та схожості» (із використанням службових частин мови)); «Мовленнєва змістова лінія» (теми «Вплив Інтернету на наше щоденне життя», «Електронна освіта: переваги та недоліки», «Етика в Інтернеті та соціальних мережах»); «Есе» (теми «Цифрова грамотність як важлива навичка сучасної людини», «Збереження особистої інформації у цифровому світі», «Вплив соціальних мереж на міжособистісні стосунки», «Роль етикету та ввічливості у сучасному спілкуванні», «Спілкування в колективі: як вирішувати конфлікти та підтримувати позитивний клімат»). Пропоновані теми есе інтегровано поєднуються з навчальним матеріалом.

Опрацьована шкільна документація, відвідування уроків учителя-методиста, аналіз есе учнів дали змогу припускати, що запропоновані теми не лише збагачують особистісний досвід учнів, а й стимулюють вихованців уважно читати та вибирати з тексту (художнього, публіцистичного, медіатексту) важливу інформацію, висловлювати припущення щодо її достовірності, визначати взаємозв'язок між елементами змісту тексту, аргументувати власну думку, формулювати логічні та послідовні висновки.

Шосткинська гімназія в пілотуванні використовує підручник авторів О. Семенов, О. Калинич, Т. Дятленко, М. Білясник, Л. Гапон [19], у якому, як показує проведене нами під час вебінарів (<https://www.youtube.com/watch?v=NYJu5R8UxbY>; https://www.youtube.com/watch?v=eAW_Ld5EKvA), опитування вчителів Сумщини, враховано принципи дитиноцентризму, інструментальності, текстоцентризму, інтерактивності, інфомедійної грамотності. Кожний розділ і більшість параграфів означені епіграфами – цитатами з фольклорних творів, українських письменників, науковців, діячів культури. У навчальній книзі подано й сторінки для щоденника учня, де можна записувати свої думки, мрії, мотивацію. Вправи орієнтовані на формування

мовно-мовленнєвих, комунікативних, жанрових компетентностей, наскрізних умінь, ціннісних ставлень.

Параграф 43 «Складання формального есе з використанням різних дієслівних форм» [19, с. 144–145], до прикладу, містить теоретичний та практичний блоки. У теоретичному блоці «Пригадаймо» подано визначення есе та описано відмінності між вільним та формальним есе. З урахуванням інформації, яку учні опанували в 5–6-х класах, запропоновано виконати роботу з текстовою інформацією, що передбачає спочатку читання тексту, а потім – відповіді на запитання і виконання завдання (блоки «ОБГОВОРЮЙМО», «ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ»).

Вправа 1. Робота з текстовою інформацією. Прочитай уважно твердження відомих людей про їхнє ставлення до Інтернету.

1. Я не люблю комп'ютери. Вони заважають нам жити, вони забирають наш час. Люди занадто багато працюють за комп'ютерами, занадто багато говорять замість слухати і чути один одного (за Реєм Бредбері).

2. Інтернет – це єдиний світ, який можна ввімкнути й вимкнути за власним бажанням... Інтернет – це єдине життя, яке ми можемо вибирати наново кожен день – за настроєм (за Лінор Горалік).

3. Тут не читають книги, а переглядають текстові файли. Не цитують напам'ять улюблених поетів, а вставляють результат пошуку Гугла за ключовою фразою, яку змогли запам'ятати. Замість любові в серці – записи в історії... Пластмасові почуття... (за Марією Боболінською).

Блок «ОБГОВОРЮЙМО» загалом, як показує аналіз уроків, заохочує учнів відповісти, чия думка їм найбільше імпонує. Чому? Обґрунтуй свою позицію; поставити авторів/авторці висловлення (на вибір) уточнювальні запитання; сформулювати своє ставлення до Інтернету; знайти в доступних джерелах інформації вислови відомих людей про ставлення до цифрового чи інформаційного простору, який заповнив наше життя.

Блок «ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ» запрошує перебудувати речення, замінюючи один із присудків дієприслівником чи дієприслівниковим зворотом, і дослідити, як змінився вислів. Також наведено теоретичні відомості про формальне есе з прикладами:

– Теза. Я вважаю, на мою думку, на моє переконання, Інтернет – це невід'ємна частина нашого життя. Не дарма ж кажуть, що ... (2–3 речення-обґрунтування позиції).

– Аргумент 1. По-перше, Інтернет – це джерело знань ... (2–3 речення).

– Аргументи 2, 3. По-друге, Інтернет – це майданчик для розваг, відпочинку, спілкування (2–3 речення).

– Висновок. Отже, ми живемо у цифрову епоху. Інтернет упевнено увійшов у наше життя і став його частиною. Ми ж мусимо ... (2–3 речення).

Завершується параграф завданнями, що стимулюють написати формальне есе на одну із запропонованих тем: «Навіщо бути медіаграмотною людиною?», «Я

вибираю цифрові інструменти», «Чи можемо ми бути вільними від цифрового простору?».

Для роботи над формальним есе вчитель М. Білясник відводить урок. Учні досягають успіху, якщо у партнерстві з учителем опрацьовують алгоритм написання есе.

Теза. Я думаю так!

Аргумент 1. Я так думаю, тому що...

Приклад до аргументу 1. Мої міркування яскраво, на мою думку, проілюструє такий приклад...

Аргумент 2. Я так думаю, тому що...

Приклад до аргументу 2. Мої думки може проілюструвати такий приклад...

(Аргумент 3, приклад).

Загальний висновок. Отже/таким чином ... (висновок формулюється одним-двома реченнями, у якому/яких зроблено узагальнення того, що доводилося в основній частині.

Готуючись до написання формального есе, семикласники враховують вимоги: есе має сприйматися як цілісний твір із логічною побудовою; зміст інформації – розкривати ідеї есе, власної позицію автора/авторки щодо порушеної проблеми; основні ідеї підкріплюються фактами, роздумами, афоризмами, образними висловами; висновок (1–2 речення) підсумовує міркування. Учні охоче, як засвідчили проведені нами уроки, працюють із картками-навігаторами вчителя М. Білясника, за допомогою яких формулюють тезу, аргументи, наводять приклади з творів художньої літератури, інших видів мистецтва чи власного життя.

Труднощі під час написання учнями есе, як показала наша ініціативна дослідна робота в Шосткинській гімназії під керівництвом вчителя-методиста М. Білясника, можуть бути пояснені вибором тексту або недостатніми знаннями з теми. Аналіз наукових джерел, міжнародного дослідження PISA-2022, модельних навчальних програм, підручника з української мови для 7-го класу НУШ, відвідування уроків спонукали розглянути орієнтовні кроки успішного написання есе.

Один із ключових моментів – вибір теми. Намагаємося дібрати тематику відповідно до особистих інтересів кожного з вихованців: тварини, природа, подорожі, українські традиції. Це робить процес навчання більш продуктивним.

Доцільним кроком після вибору теми есе вважаємо опрацювання прикладів. Зазвичай учні починають із вибору конкретних фрагментів тексту з наданих учителем матеріалів, а потім адаптують цю інформацію для підтримки власних аргументів в есе. Заохочуємо школярів ефективно використовувати якісні джерела інформації та навчальні ресурси для розроблення власних ідей та аргументів в есе.

Опрацьовуємо із семикласниками і типові помилки під час написання есе: текст не має чіткої вступної частини або висновку; наявні русизми; стилістичні помилки. Відчутні труднощі з формулюванням власних міркувань, а це важлива частина есе. Мотивація сприяє легкому старту та плинності думок, що є вирішальним для написання есе.

Звертаємося до сервісу Google Arts & Culture (<https://artsandculture.google.com/project/ukraine?hl=uk>), зокрема до розділу, присвяченого українській культурі. Різноманітні теми – від історії та традицій до мистецтва та літератури, представлені на платформі, дають змогу учням знайти унікальні ідеї для своїх есе. Є можливість вивчати віртуальні виставки, читати статті, дивитися відео, переглядати високоякісні зображення експонатів, що допомагає глибше зрозуміти вибрану тему.

Як показала дослідна робота, для формування культури роботи з текстом есе є доцільність скористатися порадами щодо уникнення помилок К. Годік на Ютуб-каналі «Матеріали для молодих дослідників» <https://www.youtube.com/@KaterynaHodik/videos>: розробляти план есе (важливо визначити структуру, встановивши кілька основних пунктів, що допоможе забезпечити цілісність та логіку викладу); уникати надмірного використання цитат, адже голос автора є визначальним у творі; використовувати оригінальні та неочікувані приклади; редагувати для усунення повторень, граматичних та орфографічних помилок; чітко формулювати висновки; фокусуватися на визначеній темі, що допомагає уникнути розсіювання уваги, зберігає «жанрову чистоту» есе і не перетворює його на автобіографію чи інші нехарактерні форми.

Розроблені вправи для уроків української мови в 7-му класі НУШ спрямовуємо на формування складників культури читання, композиційної побудови, мовно-стилістичної культури, зокрема здатності аналізувати, структурувати і виражати власні думки у письмовій формі, розмірковувати над силою слова, його значенням та впливом на оточення, глибшим розумінням етичних аспектів комунікації.

Прокоментуємо деякі з вправ та завдань до уроків з української мови.

Вправа 1 «Лікую словами».

Слово має велику силу. За його допомогою можна зробити приємність (побажати добра, похвалити, висловити підтримку), а можна завдати болі, що буде не меншим, аніж біль фізичний. Слова мають неймовірну силу впливу на людську психологію: надихнути, підтримати або ж, навпаки, глибоко ранити, вразити. Про таку особливість мови говорить й народна мудрість.

До вправи додаємо *завдання*: знайди продовження прислів'їв (завдання 1), поясни їх значення (завдання 2), «розшифруй» (завдання 3), що увиразнює вправу 1 і сприяє розвитку аналітичного мислення, усвідомленню потреби уваги до слова і є важливим аспектом під час роботи з текстом.

Завдання 1. Знайди продовження прислів'я, запиши.

1. Гостре словечко ... 2. Слово не горобець, ... 3. Хто не додержує свого слова, ... 4. Слово... 5. Ударив шаблею – заживе пізно або рано, вдариш словом – ... 6. Від меча рана загоїться, а...

А) коле сердечко. Б) вічно ятрить рана. В) від лихого – ніколи. Г) як вилетить – не впіймаєш. Д) той сам себе зневажає. Ж) людину підійма.

Завдання 2. Поясни прислів'я та приказки про слово.

Завдання 3. Розшифруй прислів'я.

ЕНДІГАЛ СОЛОВ – ЧЮЛК ОД ЯРЦЕС (Лагідне слово – ключ до серця).

СОЛОВ РСАТЕШ, ЖІН ШПРОГ (Слово старше, ніж гроші).

ІРОБД ЛОАВС ІЛТЬЮОК, АГПОІН – ВАТЬВЮБИ (Добрі слова лікують, погані – вбивають).

Актуальною є психологічна підтримка дітей, тому розвиваємо пізнавальну та навчальну мотивації. Пропонуємо такі вправи та завдання.

Вправа 2. «Хмара слів».

Завдання. Склади хмарину зі слів, словосполучень, виразів, які б ти хотів (ла) почути, перебуваючи у складній ситуації.

Люблю. Ціную. Я з тобою. Я завжди буду поруч. Тримайся. Тримаймося за руки. Ми разом. Дихай. Я чую тебе. Наші серця б'ються в унісон. Ти молодець. Ти найкращий. Ти справжній. Все буде добре. Ми разом. Ми впораємося. Я з тобою. Ми разом – сила.

Вправа 3. Добери з довідки «Прислівники-синоніми» необхідні слова до тексту «Сашко».

Довідка «Прислівники-синоніми»: 1 – тихо, негосно; 2 – хутко, швидко, скоро; 3 – вороже, недоброзичливо, неприязно, недружно; 4 – удавано, нещиро; 5 – уміло, старанно, правильно, майстерно; 6 – радісно, щасливо, весело; 7 – сміливо, впевнено, рішуче, твердо; 8 – легко, просто, неважко; 9 – хутко, швидко, скоро, прудко, стрімко, мерщій; 10 – помилково, неправильно, хибно, несправедливо.

САШКО

Нещодавно у нашому класі з'явився новенький. Це був маленький і сором'язливий хлопець. Говорив він невпевнено і ... (1), тому, мабуть, його ніхто ніколи не чув. Після уроків Сашко ... (2) поспішав додому. Друзів у нього не було. Не можна сказати, що однокласники ставилися до нього ... (3). Діти ... (4) усміхалися і говорили щоранку йому: «Привіт!». Та ставлення до цього хлопчини змінилося, коли якийсь у школу він приніс власноруч змайстровану модель вітрильника. Як же ... (5) була виточена кожна деталь судна! А як ... (6) світилися Сашкові очі, коли той розповідав про своє захоплення. Саме в ті хвилини він поведився ... (7). На запитання: «Як це ти зробив?» відповідав не без скромності: «... (8)!». Після цього випадку Сашко ... (9) став повноправним членом нашого колективу. А ми зрозуміли, що ставилися до нього ... (10). Він дуже щира, добра і талановита людина.

Література:

1. PISA 2022 Results: Ukrainian Regions (18 of 27). URL: <https://www.oecd.org/publication/pisa-2022-results/country-notes/ukrainian-regions-18-of-27-78043794/> (дата звернення: 16.04.2024).

2. Пасько І. Що означає бути компетентним читачем – міжнародний досвід (бонус до аналізу програм з української мови та літератури). URL: <https://nus.org.ua/articles/shho-oznachaye-buty-kompetentnym-chytachem-mizhnarodnyj-dosvid-bonus-do-analizu-program-z-ukrayinskoji-movy-ta-literatury/> (дата звернення: 12.05.2024).

3. Струк О. PISA-2022. Найнижчі результати українські учні показали в читанні, найвищі – в природничо-наукових дисциплінах. URL: https://lb.ua/society/2023/12/05/587551_pisa2022_naynizhchi_rezultati.html (дата звернення: 18.04.2024).

Вправи 2 та 3 спрямовуємо на формування в учнів рефлексії та емпатії через слово. «Хмара слів» викликає позитивні асоціації, а робота з прислівниками-синонімами розвиває лексичні навички і увагу до контексту, що є необхідним для створення образних та емоційно насичених текстів есе.

Наступна вправа (*Вправа 4. Вибери прислів'я з вправи 1 (завдання 3), напиши есе на вибрану тему*) підсумовує нашу роботу.

Для укладання вправ ураховуємо пропозиції Національного проєкту «Пишемо есе».

Висновки. На основі аналізу освітніх документів (модельних програм, підручників), наукових джерел доходимо висновку, що поняття «культура роботи з текстом есе учнів НУШ» охоплює такі компоненти: культуру читання, культуру композиційної побудови, мовно-стилістичну культуру. Для написання вільного та формального есе важливі культура читання публіцистичного, художнього, медіатексту, збирання, відбір інформації, її аналіз, мовно-стилістична культура. Бажано дотримуватися чіткої композиційної побудови, внутрішньої логіки між складниками, послідовності; аргументовано використовувати образні засоби.

Формування культури роботи з текстом есе учнів НУШ окреслено як компетентісно орієнтований процес, що залежить від індивідуального досвіду, фонових знань, творчого мислення і спрямований на формування мотивації, мовно-мовленнєвих знань, умінь і навичок. У дослідній роботі дотримуємось основних положень особистісно орієнтованого, компетентісного, діяльнісного, комунікативно-жанрового підходів.

Проведена дослідна робота дала підстави припускати, що аналізована модельна програма, підручник для 7-го класу НУШ містять необхідний навчальний матеріал, що сприяє формуванню культури роботи з текстом есе учнів. Аналіз досвіду вчителя пілотного 7-го класу НУШ підтверджує важливість індивідуального досвіду, фонових знань, творчого мислення, щирість і партнерську підтримку педагога й учнів.

З урахуванням дослідної роботи, особистісного та компетентісного підходів, вивчення практичних порад нами розроблено вправи і завдання на читання й розуміння тексту, міркування, застосування знань у конкретній ситуації. Припускаємо, що дієвими методами й інструментами, які активізують підготовку вчителя до інтеграції есе в навчання української мови, є сервіс Google Arts & Culture, а також національний проєкт «Пишемо есе». У подальших дослідженнях окреслимо методіку Національного проєкту «Пишемо есе» та проведемо аналіз результатів дослідної роботи.

4. Загальнодержавне моніторингове дослідження якості освіти у закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану: звіт за результатами моніторингу. (2023). *Державна служба якості освіти України*. URL: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/09/Zagalnoderzhavne-monitoringove-doslidzhennya-yakosti-osviti-u-ZZSO-v-umovakh-viyni-2023_SQE-SURGe.pdf (дата звернення: 16.02.2024).
5. Голуб Н.Б., Горошкіна О. Українська мова. 7–9 класи. Модельна навчальна програма. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Movno-literat.osv.hal/Ukrayinska.mova.7-9%20klas.Holub.ta.in.26.07.2023.pdf> (дата звернення: 06.02.2024).
6. Українська мова. 7-9 класи. Модельна навчальна програма / О.В. Заболотний та ін. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Movno-literat.osv.hal/Ukrayinska.mova.7-9.klas.Zabolotny.ta.in.02.08.2023.pdf> (дата звернення: 23.05.2024).
7. Семенов О., Дятленко Т., Калинич О. Підготовка майбутніх учителів української мови і літератури до навчання учнів у НУШ. *Слобожанський науковий вісник. Серія «Філологія»*. 2023. Вип. 4. С. 90–97. DOI: <https://doi.org/10.32782/philspu/2023.4.18> (дата звернення: 11.04.2024).
8. Семенов О., Плужник Ю. Фахово-методична підготовка майбутніх учителів до формування читацької грамотності учнів на засадах дослідження PISA-2018. *Слобожанський науковий вісник. Серія «Філологія»*. 2023. Вип. 3. С. 150–162. DOI: <https://doi.org/10.32782/philspu/2023.3.27> (дата звернення: 16.04.2024).
9. Семенов О., Ольховик М. Формування культури роботи майбутніх учителів української мови і літератури з Інтернет-текстом. *Слобожанський науковий вісник. Серія «Філологія»*. 2024. Вип. 5. С. 54–61. DOI: <https://doi.org/10.32782/philspu/2024.5.10> (дата звернення: 20.06.2024).
10. Михайлин І. Основи журналістики : підручник. Київ : ЦУЛ, 2002. 284 с.
11. Літературознавчий словник-довідник / ред. Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів, В.І. Теремко. Київ : Академія, 2007. 752 с.
12. Груба Т.Л. Жанр есе у лінгводидактичному вимірі. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ*. 2014. Вип. 2. С. 45–51.
13. Глазова О. Есе як вид роботи з розвитку писемного мовлення школярів. URL: https://glazova.org.ua/wp-content/uploads/2017/02/o.glazova_ese_jak_vyd_roboty_z_rozvytku_pysemnogo_movlennia_shkoliariv.pdf (дата звернення: 16.02.2024).
14. Грона Н.В. Есе як актуальний спосіб комунікації здобувачів освіти: особистісно зорієнтовані соціально-філософські композиційно-мовленнєві аспекти. *Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні питання сучасної науки»*, 10 травня 2023 р. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-303-3-28> (дата звернення: 16.02.2024).
15. Методичні рекомендації до 2023–2024 навчального року. *Тернопільський ОКІІІ*. URL: <https://drive.google.com/file/d/1Z69ioDIMOfcscvW00PAL-7Nm73g0BdxVi/view> (дата звернення: 16.02.2024).
16. Шендеровський К.С. Як написати успішне есе: Методичні рекомендації до написання есе. Київ : Ін-т масової комунікації при КНУ імені Тараса Шевченка, 2007. 34 с.
17. Бех І.Д. Проблема успішного педагога як вихователя в контексті європейського вибору України. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/41110/Aktualni%20problemy%20psykholohii%20rozvytku%20osobystosti.pdf?sequence=1#page=7> (дата звернення: 24.02.2024).
18. Голуб Н.Б. Ціннісний компонент компетентності у модельній програмі й підручнику української мови. URL: <http://surl.li/qiyhv> (дата звернення: 16.03.2024).
19. Українська мова : підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти / О.М. Семенов та ін. Тернопіль : Астон, 2024. URL: <https://lib.imzo.gov.ua/konkursniy-vdbr-pdruchnikv-dlya-7-klasu/movno-literaturna-osvtvnyagaluz/ukrainska-mova/ukrainska-mova-pdruchnik-dlya-7-klasu-zakladv-zagalno-seredno-osvti-avt-semenog-o-m-kalinich-o-v-dyatlenko-t--blyasnik-m-d-gapon-l-o/> (дата звернення: 14.05.2024).

References:

1. PISA 2022 Results: Ukrainian Regions (18 of 27). URL: <https://www.oecd.org/publication/pisa-2022-results/country-notes/ukrainian-regions-18-of-27-78043794/> (дата звернення 16.04.2024)
2. Pasko I. date of application 12.05.2024) What does «being a competent reader» mean – international experience (a bonus to the analysis of Ukrainian language and literature programs). URL: <https://nus.org.ua/articles/shho-oznachaye-buty-kompetentnym-chytachem-mizhnarodnyj-dosvid-bonus-do-analizu-program-z-ukrayinskoyi-movy-ta-literatury/> [in Ukrainian]
3. Struk O. date of application 18.04.2024) PISA-2022. Ukrainian students showed the lowest results in reading, the highest in natural sciences. URL: https://lb.ua/society/2023/12/05/587551_pisa2022_naynizhchi_rezultati.html [in Ukrainian]
4. Nationwide monitoring study of the quality of education in general secondary education institutions under martial law: a report on the monitoring results. State Education Quality Service of Ukraine. (2023). URL: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/09/Zagalnoderzhavne-monitoringove-doslidzhennya-yakosti-osviti-u-ZZSO-v-umovakh-viyni-2023_SQE-SURGe.pdf [in Ukrainian]
5. Holub N.B., Horoshkina O. 2023, date of application 6.02. 2024) The Ukrainian language. 7–9 grades. Model curriculum URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Movno-literat.osv.hal/Ukrayinska.mova.7-9%20klas.Holub.ta.in.26.07.2023.pdf> [in Ukrainian]
6. Zabolotny O.V. 2023, date of application 23.05.2024. Ukrainian language. 7-9 grades. Model curriculum. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Movno-literat.osv.hal/Ukrayinska.mova.7-9.klas.Zabolotny.ta.in.02.08.2023.pdf> [in Ukrainian]

7. Semenog O., Dyatlenko T., Kalynych O. 2023, date of application 11.04.2024 Preparation of future teachers of Ukrainian language and literature for teaching students at National University of Higher Education. Slobozhan Scientific Bulletin. Series: Philology. Issue 4. P. 90–97. DOI: <https://doi.org/10.32782/philspu/2023.4.18> [in Ukrainian]
8. Semenog O., Pluzhnyk Yu. 2023, date of application 16.04.2024. Professional and methodical training of future teachers for the formation of students' reading literacy on the basis of the PISA-2018 study. Slobozhan Scientific Bulletin. Series: Philology. 2023. Issue 3. P. 150–162. URL: <https://journals.spu.sumy.ua/index.php/philology/article/view/168/154> DOI: <https://doi.org/10.32782/philspu/2023.3.27> [in Ukrainian]
9. Semenog O., Olkhovik M. 2024, application date June 20, 2024. Formation of work culture of future teachers of Ukrainian language and literature with Internet text. Slobozhan Scientific Bulletin. Series: Philology. 2024. Issue 5. P. 54–61. URL: <https://journals.spu.sumy.ua/index.php/philology/article/view/302/281> DOI: <https://doi.org/10.32782/philspu/2024.5.10> [in Ukrainian]
10. Mykhaylyn I. (2002) Fundamentals of journalism: Textbook. Kyiv: TsUL. 284 p. [in Ukrainian]
11. Literary dictionary-reference (2007). ed. R.T. Gromyak, Yu.I. Kovaliv, V.I. Teremko Kyiv: Academy. 752 p. [in Ukrainian]
12. Hrubá T.L. (2014) Essay genre in the linguistic didactic dimension. Psychological and pedagogical foundations of humanization of the educational process in schools and universities. Rivne. Issue 2. P. 45–51. [in Ukrainian]
13. Glazova O. date of application 16.02. 2024) Essay as a type of work on the development of schoolchildren's written speech. URL: https://glazova.org.ua/wp-content/uploads/2017/02/o.glazova_ese_jak_vyd_roboty_z_rozvytku_pysemnogo_movlennia_shkoliariv.pdf [in Ukrainian]
14. Grona N.V. 2023, application date February 16, 2024) Essay as an actual way of communication for students of education: personally oriented socio-philosophical compositional and speech aspects. Materials of the III International science and practice conf. «Current issues of modern science». URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-303-3-28> [in Ukrainian]
15. Methodological recommendations for the 2023–2024 academic year. Ternopil OKIP. (date of application 16.02.2024) URL: <https://drive.google.com/file/d/1Z69ioDIMOfccvwO0PAI-7Hm73g0BdxVi/view> [in Ukrainian]
16. Shenderovsky K.S. (2007) How to write a successful essay: Methodical recommendations for writing an essay. Kyiv: Taras Shevchenko Institute of Mass Communication at KNU. 34 p. [in Ukrainian]
17. Beh. I.D., date of application 24.02.2024 The problem of a successful teacher as an educator in the context of Ukraine's European choice. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/41110/Aktualni%20problemy%20psykhologii%20rozvytku%20osobystosti.pdf?sequence=1#page=7> [in Ukrainian]
18. Holub N.B., date of application 16.03.2024. A valuable component of competence in the model program and textbook of the Ukrainian language. URL: <http://surl.li/qiyhv> [in Ukrainian]
19. Semenog O.M., Kalynich O., Dyatlenko T.I., Bilyasnyk M.D., Gapon L. 2024, date of application 14.05.2024. Ukrainian language: a textbook for the 7th grade of general secondary education institutions. Ternopil: Aston. 2024. URL: <https://lib.imzo.gov.ua/konkursniy-vdbr-pdruchnikv-dlya-7-klasu/movno-literaturna-osvtnya-galuz/ukraska-mova/ukraska-mova-pdruchnik-dlya-7-klasu-zakladv-zagalno-seredno-osvti-avt-semenog-o-m-kalinich-o-v-dyatlenko-t-blyasnik-m-d-gapon-l-o/> [in Ukrainian]